

och föreställningsvärld. ”Det är kunskapen om och tolkningen av en gången tids kultur på lokal mikronivå som står i centrum” (s. 14).

Analysen sker genom ett stort urval av teman som förekommer i källmaterialet, och utgångspunkten är att detta till största delen i sin tur grundar sig på det självupplevda, dvs. vad upphovsmannen, bonden Jakob Jonsson (1795–1879), var med om genom eget arbete och observationer av händelser. Men det innefattar även vad denne hörde eller läste om.

De kulturhistoriskt värdefulla bevarade bonde-dagböckerna har sedan åtminstone 1970-talet blivit uppmärksammade av den akademiska forskningen i Norden. Gustavssons bok anknyter till denna traditionstyngda forskning genom valet av teman för analysen, fastän med ett försök att även komma åt dagboksförfattarens tankevärld. Den aktuella dagboken är ovanlig i det avseendet att den även redovisar känslor och tankar på ett sätt som inte är typiskt för källgenren i allmänhet. Det kvinnliga dagliga livet skymtar också fram på ett otypiskt sätt.

Redovisningen av teman såsom årets utearbeten, arbetsuppgifterna, gårdshushållets ekonomi, kommunala angelägenheter, högtidsfirande, kroppsliga och mentala svårigheter, sociala relationer, omvärlden och samhällsfrågorna, kan därigenom kompletteras med kulturens mentala insida och dess olika uttrycksformer. Framställningen illustreras rikligt, inte minst med hjälp av folklivsskildraren Carl Gustaf Bernhardsons lätt naivistiska bilder, vilket ger volymen en folklig prägel vid sidan av officiellt kartmaterial och fotografier.

En något märklig omständighet, med tanke på bokens författare, är de frekvent förekommande referenserna i texten till artiklar i Nationalencyklopedin, och som syftar till att ge upplysningar om begrepp eller företeelser som den genomsnittlige läsaren av en kulturhistorisk skildring nog redan bör ha förkunskaper om, liksom de litet omständliga återgivningarna av äldre måttenheter. Referenserna till vetenskapliga arbeten förefaller till största delen syfta till att positionera Jakob Jonssons dagböcker inom genren, varvid hans dagböcker alltså framstår som mer reflekterande och mer känsliga för kvinnors liv och arbete än vad som är vanligt. Tillsammans med valet av illustrationer påminner boken mer om vad man brukar finna inom hembygdslitteraturen, i och för sig inte sällan skrivna av både kunniga och drivna författare med stort patos för hembygden.

Författarens metod att driva den kulturhistoriska analysen genom en relativt detaljerad redogörelse av dagböckernas återgivning av det dagliga livet uppspaltat på skilda teman, anknyter förvisso till det tidigare akademiska utforskandet av bonde-dagböcker. Men det uttalade målet att skapa en inblick i en annan tids livsföring och föreställningsvärld försvåras genom den splittring och kronologiska blandning som tematiseringen ger upphov till. De levande samtida människornas livsföring och föreställningsvärld var knappast tematiserad på det sättet. Här speglas därför inte vardagslivets växlingar över årscykeln, som ändå måste ha varit påtaglig för livsföringen och föreställningsvärlden bland dem som levde då. Här finns heller inte någon samlad bild av hushållens sammansättning eller av arbetsorganisationen i byn. Det blir helt enkelt aldrig riktigt klart vad det är som den kulturhistoriska analysen egentligen har bidragit med för slags ny kunskap. Som den mikrohistoria boken ändå har en ambition att vara, lämnar den en hel del övrigt att önska när det gäller den uttryckliga analysen.

Ingenting görs emellertid för sina fels skull utan för sina förtjänsters. Den här boken bidrar till en vid det här laget väl etablerad genre inom bonde-dagboksforskningen, den pekar på ännu en 1800-talsdagbok som dock är otypisk i sin framställning och därför kanske har ett större värde för forskningen än genomsnittet, och för den lokalhistoriska forskningen har den ett självklart värde. Dagboken finns utgiven i sin helhet i två delar av Tegneby hembygdsförening, *Jakob Jonssons dagbok* (1991, 1997), vilket givetvis underlättar för den intresserade att själv tränga in i just denna tankevärld. Som alltid är det de enskilda människorna i historien som fascinerar oss.

Anders Perlinge, Stockholm

Anna Lihammer: *Arkeologiska upptäckter i Sverige*. Historiska Media, Lund, i samarbete med Historiska museet, Stockholm 2010. 251 s., ill. ISBN 978-91-85873-96-8.

Under våren 2010 utkom en populärt hållen bok om arkeologiska upptäckter i Sverige, författad av Anna Lihammer, filosofie doktor i historisk arkeologi. Lihammer presenterar där ett personligt urval av arkeologiska upptäckter genom tiderna, som hon menar har haft särskild betydelse för sin samtids arkeologi och för vår bild av det förflutna. Boken ger ett nytt och

fräscht perspektiv eftersom den fokuserar på själva det arkeologiska upptäckandet i dess egen historiska kontext i lika hög grad som det som upptäckts. På så vis vävs den arkeologiska disciplinens och dess samtids-historia samman med de historier som upptäckterna har genererat. Lihammer inkluderar hela den svenska arkeologins tidsspann, från 1600-talet och fram till nutid. Det innebär att hon både presenterar en typ av arkeologiska upptäckter som förmodligen stämmer väl med gemene mans bild av vad arkeologi är och av upptäckter och forskningsfält – t.ex. samtidsarkeologi – som är förhållandevis nya för disciplinen och som kanske får somliga läsare att höja på ögonbrynen.

Det är roligt att någon väljer att lyfta fram just de svenska upptäckterna för en bredare publik. Som arkeolog har jag inte sällan fått frågan om det egentligen finns något här hemma att upptäcka och om jag inte hellre skulle vilja jobba i Egypten, Grekland eller Peru. Nej, faktiskt inte, brukar jag svara. Det finns så otroligt mycket kvar att upptäcka och så många frågor kvar att besvara i försöken att förstå hur människor har levt under olika tider, och de grundläggande frågorna är lika fascinerande här som på vilken exotisk plats som helst, vilket Lihammers bok också med all tydlighet visar. Men undran är förståelig – ganska få känner till den svenska arkeologin, hur arkeologer här har arbetat och arbetar under olika tider och vad deras upptäckar-iver har resulterat i. Därför är Lihammers bok mycket välkommen och kan fylla en viktig funktion genom att i ett lättillgängligt format sprida kunskap om detta.

Den största fördelen med att en fackman skriver den här typen av bok är uppenbar. Lihammer är uppdaterad och sorten väl aktuella debatter och strömningar. Hon har därför fått med många intressanta perspektiv och aktuella frågeställningar, även om allt av naturliga skäl inte kan rymmas. Nackdelen kan vara att det kan vara svårt att identifiera alla de informationsluckor man som fackman automatiskt fyller i med sin egen kunskap, men som förblir tomma för andra och som kan göra berättelserna fragmentariska och något osammanhängande. En liten sådan tendens finns i Lihammers bok.

Boken är rikt illustrerad med fotografier av föremål, landskap och arkeologiska undersökningssituationer, samt några tecknade rekonstruktionsbilder. Suggestiva och vackra miljöbilder och närbilder av föremål gör att man nästan får lite coffee table-bokkänsla när man bläddrar i den. Många bilder är i storformat och täcker hela sidor eller uppslag. Även den textliga layouten

är luftig, med löptext och faktarutor i färgade fält. Tanken är förmodligen att faktarutorna ska rymma mindre avsnitt som inte passar in i löptexten, men jag kan inte se någon tydlig sådan skillnad mellan faktarutornas innehåll och innehållen i löptextens olika små avsnitt. Längst bak i boken finns en bibliografi som i viss mån även kan tjäna som förslag till vidare läsning om respektive fyndplats. Avslutningsvis finns dessutom en orienteringskarta över samtliga presenterade fyndplatser, vilket är bra, då kartor i övrigt helt saknas. I många avsnitt anges även var föremålen finns förvarade i dagsläget och om de är utställda och tillgängliga för allmänheten eller inte.

Språkligt känns inte texten riktigt genomarbetad. Uppprepningar, inte minst i form av att stora delar av meningar från ingresserna återkommer i löptexten, ger intryck av ett klipp-och-klistra-förfarande och känns smått irriterande. Upplysningar om järnålderns aristokrati återkommer oproporionerligt ofta, vilket känns lite tjatigt, men det kan kanske förklaras med Lihammers personliga forskningskompetens. De regelrätta korrekturfelen är få, men när språkliga fel gränsar mot sakliga dito blir det mer besvärande. Jag tänker t.ex. på när den geografiska benämningen *Bergslagen* härleds ur ordet (fenomenet!) *bergslager* istället för *bergslag* (dvs. de arbetslag som arbetade inom gruvdriften) (i rubrik på s. 176).

Boken är strukturerad efter åtta teman som speglar vad som skulle kunna sägas vara en korsning av olika samhällsaspekter och aktuella arkeologiska forskningsområden. De är rubricerade *De döda*, *Skatter*, *Ritual och religion*, *Ristade minnesmärken*, *Boplatser och städer*, *Gruvor och industri*, *Befästningar*, *borgar och krig* samt *Om arkeologi*. Det sista temat handlar om den arkeologiska disciplinen som sådan. Inom de sju övriga temana presenteras arkeologiska upptäckter som Lihammer menar illustrerar arkeologin på området. Dessa olika upptäckter presenteras i inom-tematslig kronologisk ordning med avseende på det upptäckta, dvs. den arkeologiska lämningen: från äldsta stenålder fram till tiden för andra världskriget. Genom att fokusera på en viss samhällelig företeelse och belysa den med nedslag genom årtusenden, ger Lihammer ett fascinerande perspektiv och en lätt svindlande dimension. Tidsdjupet, de historiska rötterna, blir så tydligt när man får följa exempelvis industriell verksamhet från stenålderns flintgruvor till den brutala rovdriften i stormaktstidens metallgruvor. En liten tidslinjal vid inledningen till varje upptäckts-

avsnitt visar för läsaren var i historien man befinner sig. Geografiskt ser Lihammer till att täcka in hela det nuvarande riket, från den samiska offerplatsen vid Rávttasjávri i norr till det 7 000 år gamla gravfältet vid Skateholm i söder.

Boken inleds med en kort kronologisk översikt, från den senaste inlandsisen och fram till det moderna samhället. Översikten behövs för att hjälpa den läsare som inte är historiskt insatt att placera de olika arkeologiska upptäckterna i ett större sammanhang. Det är naturligtvis inte lätt att sammanfatta 25 000 år på knappt sex sidor, men det blir enligt min mening *lite väl* korthugget och kunde gärna varit aningen utförligare. Samtidigt är det värdefullt att denna översikt alls finns, eftersom den fortsatta läsningen annars lätt hade kunnat kännas splittrad.

Som en röd tråd genom hela boken går berättelsen om det arkeologiska arbetet, om upptäckandet och upptäckarna och om varför de olika upptäckterna en gång fått den betydelse de fått för vår förståelse av det förflutna. Arkeologer talar om att sätta in ett fynd eller en företeelse i sin kontext, sitt sammanhang. Man talar om kontextualitet. Lihammers grepp att sätta in den arkeologiska upptäckten i sitt upptäcktsammanhang är också en form av kontextuellt tänkande, eftersom upptäckstens kulturella och vetenskapshistoriska kontext är avgörande för tolkningen av det upptäckta. Motsvarande reflexivitet och källkritiskt tänkande finns naturligtvis inom alla discipliner, men det är spännande att Lihammer väljer att förmedla just detta till en bredare allmänhet. Och hon gör det bra. Jag skulle vilja säga att just detta är det bästa med boken: historierna om upptäckandet och om historiebruket. Om hur tolkningar och perspektiv har skiftat med samhället runt omkring. Mest slående är kanske det inledande avsnittet som handlar om de skiftande tolkningarna av Bäckaskogskvinnan, lokalt kallad Barumskvinnan, som från början utifrån sin samtids könsroller tolkades vara en man eftersom en pilspets för jakt fanns med i hennes grav. Arkeologins förändring genom tiderna speglas även i bildvalet i hela boken, som spänner från gamla svartvita foton av arkeologiska undersökningar till helt nya kriminalteknologiska rekonstruktioner av människors ansikten.

Det första temat, *De döda*, handlar till stor del om det som för ett par decennier sedan troligen hade rubricerats *Gravskick* eller liknande. Lihammers titelval speglar, som jag uppfattar det, hennes vilja att se bortom gravskicket och de döda materiella lämningarna

och istället presentera oss för berättelsernas huvudpersoner, de människor som en gång varit lika levande som vi själva är nu. Denna ambition uttrycks även genom att hon lyfter fram flera individer från olika tider. Vi får bl.a. möta Bäckaskogskvinnan, Hallonflickan och Bockstensmannen. Att detta tema kommer först är bra, det är där de gångna tidernas huvudpersoner, dvs. människorna, individerna, presenteras för oss och blir verkliga.

De följande temans ordning är mindre självklar. Tema nummer två, *Skatter*, är förhållandevis kort i sidantal räknat, vilket känns helt acceptabelt. Ämnet är visserligen fascinerande men samtidigt lite uttjat, särskilt som Lihammer likställer skatt med den klassiska undangömda samlingen av värdefulla metaller i form av mynt, smycken och annat. En spännande dimension hade kanske kunnat tillfogas om även mindre självklara skatter, exempelvis stenålderns gömmor (i de fall de inte tolkats som offer) av slipade flintyxor eller extra fina flintspån, hade inkluderats här. Även under detta tema, som i de flesta i boken, strävar Lihammer efter att lyfta fram människorna. Särskilt fantasieggande finner jag berättelsen om Loheskatten från 1700-talets Stockholm och syskonen Johanna och Tobias, vilka kanske var de som i orostider kände sig tvungna att gömma undan den.

Nästa tema, *Ritual och religion*, är ett stort ämne inom arkeologin, oavsett tidsperiod. Andra tiders trosuppfattningar och existentiella förhållningssätt har alltid fascinerat. Lihammers val av upptäckter är till stor del klassiska, men nog så fantastiska – bronsålderssköldarna från Fröslunda, Alvastra pålbyggnad och Alvastra kloster. Lihammer inkluderar emellertid även platser som inte figurerar lika ofta i litteraturen, som samiska offerplatser i storslagen natur och Klosterstads välundersökta rundkyrka.

Följande tema, *Ristade minnesmärken*, är lika klassiskt som temat skatter och även detta avsnitt har Lihammer valt att ge begränsat utrymme. Möjligen beror det på bristande personligt intresse från hennes sida. Som läsare får jag här en känsla av att hon inte är särskilt inspirerad. De platser och upptäckter hon presenterar är bland de allra mest kända och oftast framhållna. De är visserligen makalösa i sig, men jag saknar de lika spännande gotländska bildstenarna och det hade varit intressant om hon hade tillåtit sig att ta exempel även från senare perioder än tidigmedeltid, där hon valt att sluta. Både senare perioders återbruk av ristade minnesmärken och nya kompositioner har

spännande historier att berätta, vilka även skulle kunna anknyta till bokens underliggande problematik, historiebok. Temat hade även vunnit på att vidgas till att inkludera målade minnesmärken (om man väljer att tolka dem – liksom hållristningarna – som sådana) och därmed exempelvis mesolitiska hållmålningar.

Något som Lihammer förefaller mån om att lyfta fram och som återkommer på flera ställen i boken, nästan som ett mantra, är upplysningen om att människor i gångna tider inte levde isolerade utan att de hade kontakt med andra grupper, inte sällan över betydande avstånd. Detta poängteras även inom nästa tema, *Boplatser och städer*. De platser där människor valde att bo berättar för oss om hur de levde där, hur de ordnade sin vardag och förhöll sig till livets gång – men de berättar även att dessa platser ingick i större sammanhang av kulturella utbyten. Människor reste, kommunicerade över stora avstånd, var nyfikna och driftiga och strävade efter att vidga sin värld utanför den egna hembygden. Vi känner detta drag hos oss själva idag och sådana förefaller människor alltid ha varit. I temat om boplatser och städer känns det som om Lihammer åter är inspirerad och människorna och deras livsbetingelser åter kommer nära.

Så också i temat om *Gruvor och industri*. Avsnittet är kort, men genom ett väl gjort urval illustrerar Lihammer här människors strävan efter förbättrade materiella villkor: människors entreprenörsanda men även fullkomliga hänsynslöshet mot såväl medmänniskor som mot den jord vi lever på. Den heliga samiska trolltrumshammaren som återfanns i spåren efter en gödselhög i stormaktstidens gruvsamhälle Silbojokk bär drabbande vittnesbörd om bristen på respekt för andra människors tro, och den arma arbetare vid stormaktstidens Sala gruva som levde som slav och som begravts med halsjärnet kvar kring halsen blir en brutal illustration av utnyttjandet av andra för profit. Verksamheten i flintgruvorna från stenålderns Skåne framställs i kontrast som närmast idyllisk, men med Salaarbetarens livsvillkor på näthinnan kan man inte låta bli att undra om inte stenålderns gruvdrift kan ha rymt samma hänsynslöshet.

Det sista temat om arkeologiska upptäckter, *Be-fästningar, borgar och krig*, är också klassiskt inom den arkeologiska forskningen. Lihammer presenterar flera välkända och mycket spännande platser, men ger också en ny dimension åt ämnet genom att inkludera aspekter från det senaste decenniets samtidsarkeologi, vilken undersöker 1900-talets historia genom de

materiella lämningar som gömts i jorden. Lihammer har valt ett antal undersökningar med anknytning till andra världskriget. Med hjälp av fynden i jorden kan arkeologin lyfta fram ”glömda och gömda” historier i ljuset och därmed för det nära förflutna fylla samma funktion som den länge velat fylla för äldre historiska perioder. Genom att ställa nya frågor till närliggande historia, genom att bidra med samhällskritisk nyansering och påvisa komplexitet, fyller arkeologin en viktig funktion.

Bokens sista kapitel, *Om arkeologi*, är ett mycket bra kapitel och viktigt för förståelsen av upptäckandets kontexter. I det berättar Lihammer om den arkeologiska disciplinens historia, hur ämnet har utvecklats och hur arkeologi bedrivs idag. Hon försöker i några få rader ge läsaren en förståelse för hur arkeologer har arbetat genom århundradena, hur vi arbetar idag och varför samt hur metoderna har skiftat. Lihammer förklarar även varför god arkeologi är viktig och vad den kan bidra med. På så vis utgör kapitlet en bakgrund till bokens huvudtema – berättelsen om upptäckandet. Tanken från författarens sida är sannolikt att inte avskräcka läsaren genom att ha kapitlet i början av boken, utan låta denna sugas rakt in i de spännande berättelserna. Personligen tycker jag emellertid att det är lite synd att det kommer sist. Precis som den kronologiska sammanfattningen i inledningen utgör ramen för det upptäckta borde kapitlet om arkeologin ha fått utgöra fonden för upptäckandet.

Anna Lihammers bok är spännande och fantasieggande på flera plan. Upptäckternas historier är lika spännande som upptäckterna i sig och flåtan de bildar svåremotståndlig. Boken läses snabbt och jag rekommenderar den till alla med något intresse av det förflutna och jakten på detta.

Johanna Bergqvist, Lund

Barndom och arbete. Ingrid Söderlind och Kristina Engwall (red.). Boréa, Umeå 2008. 251 s., ill. ISBN 978-91-89140-57-8.

Barndom och arbete är den handfasta titeln på en antologi som handlar om barns arbete i och utanför hemmet i Sverige från 1950-talet till 2000-talet. Syftet med antologins olika texter är att undersöka och jämföra förutsättningar för barns arbete och hur dessa har förändrats över tid och varför. Vidare undersöker antologins olika författare vilka föreställningar om